

Συγκρούσεις στο σχολικό περιβάλλον: Μαθητές και εκπαιδευτικοί

Μαχιά Αναστασία

Εκπαιδευτικός ΠΕ70, Διεύθυνση Α/θμιας Εκπ/σης Ανατ.Αττικής,
natassamaxia@yahoo.gr

Λαζακίδου Γεωργία

Συντονίστρια Εκπαιδευτικού Έργου, 2^ο ΠΕΚΕΣ Νοτίου Αιγαίου,
glazakidou@sch.gr

Περίληψη

Το σχολικό περιβάλλον ως ένα σύστημα σύνθετων πολλαπλών υποσυστημάτων ευνοεί την εμφάνιση δυσλειτουργιών που παρακωλύουν την ανεμπόδιστη εκπλήρωση του σκοπού του. Σε καθημερινή συχνότητα παρατηρούνται φαινόμενα που διαταράσσουν τη λειτουργία του και προκαλούν δυσαρμονίες επηρεάζοντας άλλοτε σε σημαντικό βαθμό τις σχέσεις των έμψυχων μερών του. Οι δυσαρμονίες αυτές αφορούν στις σχέσεις των εκπαιδευτικών μεταξύ τους, των μαθητών μεταξύ τους, των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τους γονείς αυτών. Θέτοντας στο επίκεντρο τον μαθητή, η παρούσα μελέτη στοχεύει στη διερεύνηση των συγκρουσιακών αυτών φαινομένων μέσα από τις απόψεις των ίδιων των εκπαιδευτικών που υπηρετούν σε δημοτικά σχολεία της περιφέρειας της Πελοποννήσου. Εφαρμόζοντας την ποσοτική στρατηγική και υιοθετώντας ως εργαλείο ερωτηματολόγιο ηλεκτρονικής μορφής καταγράφει τις απόψεις αυτές αποσκοπώντας στην σκιαγράφηση του φαινομένου αφενός και στην εξαγωγή συμπερασμάτων αφετέρου από τα οποία θα προκύψουν χρήσιμες προτάσεις στην εξομάλυνση της κατάστασης που επικρατεί.

Λέξεις κλειδιά: συγκρούσεις, σχολείο, μαθητές, εκπαιδευτικοί, διαχείριση

Εισαγωγή

Στο εσωτερικό της η σχολική μονάδα αποτελείται από ένα σύνολο στοιχείων-υποσυστημάτων (μαθητές, γονείς, σύλλογος διδασκόντων, δομή, κουλτούρα, κ.ά.), μέσα στην οποία συνεργάζονται και αλληλεπιδρούν άτομα με διαφορετικές ικανότητες, αξίες, πεποιθήσεις, ανάγκες, προκειμένου να επιτευχθούν συγκεκριμένοι στόχοι (Σαϊτή & Σαϊτής, 2012). Στα πλαίσια αυτής της συνεργασίας, αναμενόμενο είναι να προκαλούνται διαφωνίες και τριβές ανάμεσα στα μέλη της σχολικής μονάδας.

Η ύπαρξη αυτή καθαυτή των υποσυστημάτων, ευθύνεται για τον σύνθετο χαρακτήρα της, γεγονός που εμποδίζει τη σταθερή και ισόρροπη κατάσταση λειτουργίας της. Η σύνθετη αυτή κατάσταση συνιστά έναν από τους παράγοντες που επηρεάζουν το σχολικό κλίμα, το οποίο συχνά διαταράσσεται εξαιτίας των συγκρούσεων που προκύπτουν μεταξύ των μαθητών, των εκπαιδευτικών και των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τους γονείς, εμποδίζοντας κατά τον τρόπο αυτό την αποτελεσματική λειτουργία της σχολικής μονάδας. Οι συγκρουσιακές αυτές καταστάσεις στο χώρο των σχολείων και μάλιστα των ελληνικών έχουν καταγραφεί σε αρκετές έρευνες (Κούλα, 2011; Μητσάρα, 2013; Ποτούρη, 2013; Saiti, 2014; Βολακάκη, 2015).

Οι Σαϊτή & Σαϊτής, (2012) χαρακτηρίζουν τη σύγκρουση ως μια δυναμική διαδικασία, μια αλληλουχία επεισοδίων κατά τη διάρκεια της οποίας, τα εμπλεκόμενα μέρη βιώνουν ανάμεικτα συναισθήματα φόβου, εχθρότητας, έντασης, επιθετικότητας, κ.ά. Η διαδικασία ξεκινά όταν το άτομο αντιλαμβάνεται τη σύγκρουση και αισθάνεται απογοήτευση. Ακολουθεί η συνειδητοποίηση της σύγκρουσης και των συνεπειών της. Στη συνέχεια τα μέρη εκδηλώνουν συγκεκριμένους τρόπους συμπεριφοράς και το τελικό αποτέλεσμα μπορεί να είναι η επίλυση της σύγκρουσης ή όχι.

Μέσα από το θετικό πρίσμα, οι συγκρούσεις μπορούν να είναι εποικοδομητικές, να συνδέονται με αλλαγές, δημιουργικότητα, καινοτόμες ιδέες και λύσεις και να βελτιώνουν τα κίνητρα των μελών της ομάδας, ενισχύοντας το ηθικό τους και προάγοντας την ανάπτυξη του

οργανισμού, σε ατομικό και συλλογικό επίπεδο. Σημαντικό ρόλο βέβαια, παίζει η ανάπτυξη της επικοινωνίας μεταξύ των μελών και η καλλιέργεια της κατανόησης και της συνεργασίας (Kantek & Gezer, 2009; Rahim et al., 2002).

Ωστόσο, οι συγκρούσεις έχουν και αρνητικές επιπτώσεις, καθώς μπορεί να οδηγήσουν στην εκδήλωση εχθρότητας μεταξύ των μελών της ομάδας και στην έκφραση αρνητικών συναισθημάτων, που δεν βοηθούν στη συνεργασία και τη συνοχή της ομάδας. Το εργασιακό άγχος, το κλίμα δυσπιστίας και καχυποψίας, συνεπάγονται μείωση της παραγωγικότητας και καθώς η επικοινωνία γίνεται προβληματική και δυσλειτουργική, όλοι επικεντρώνονται στα αρνητικά χαρακτηριστικά των άλλων (Σαΐτη & Σαΐτης, 2012).

Η αποτελεσματική αντιμετώπιση των συγκρουσιακών καταστάσεων είναι απαραίτητη για την πραγμάτωση των εκπαιδευτικών και διοικητικών στόχων του σχολείου. Από την ανασκόπηση της βιβλιογραφίας (Di Paola & Hoy, 2001; Ζαβλανός, 1999; Μπουραντάς, 1992), διαπιστώνουμε ότι δεν υπάρχει μία μόνο ενδεδειγμένη τεχνική η οποία να έχει αποτελεσματική εφαρμογή σε όλες τις περιπτώσεις των συγκρουσιακών καταστάσεων.

Έτσι, κάθε φορά, ανάλογα με τη φύση του προβλήματος και τις ιδιαίτερες συνθήκες που επικρατούν, εφαρμόζεται η μέθοδος διαχείρισης που ταιριάζει καλύτερα στην κάθε περίπτωση, με γνώμονα την ελαχιστοποίηση των αρνητικών συνεπειών και την ενίσχυση των θετικών επιδράσεων. Το σχολείο πρέπει να διαθέτει ένα σχέδιο διαχείρισης των κρίσεων, ολοκληρωμένο, το οποίο να περιλαμβάνει προκαθορισμένους ρόλους και να προσφέρει μηχανισμούς επίλυσης, ώστε να ελαχιστοποιεί τις δυσμενείς επιπτώσεις και να συμβάλλει στην άμεση αποκατάσταση και επαναφορά του οργανισμού στην πρότερη κατάσταση.

Ως προς τα στοιχεία που ενοχοποιούνται για τις συγκρουσιακές καταστάσεις στο χώρο του σχολείου, η βιβλιογραφική επισκόπηση δείχνει πως μέσα στο χώρο του σχολείου η ποιότητα των σχέσεων μεταξύ των εκπαιδευτικών ή των εκπαιδευτικών με τους μαθητές και τους γονείς έχει αντίκτυπο στην επιθετικότητα που εκδηλώνουν οι μαθητές (Δημητροπούλου-Σβάρνας, 2016). Σε μια άλλη έρευνα έχει μερικώς μελετηθεί η συσχέτιση της εξωσχολικής δραστηριότητας των μαθητών με τις εκδηλώσεις συμπεριφοράς στο χώρο του σχολείου (Ταμιχτσής, 2016). Επιπλέον, η απουσία εκπαιδευτικού θεωρείται φαινόμενο που μπορεί να οξύνει πιθανές υποβόσκουσες αντιπαραθέσεις μεταξύ των μαθητών (Αβραμίδης, 2016). Κατά τους Masters & Albright (2002) τα εξωτερικά περιβάλλοντα αναφέρονται ως μία από τις 4 κατηγορίες των πηγών της σύγκρουσης.

Η παρουσία των εκπαιδευτικών και ο ρόλος τους στην αντιμετώπιση των συγκρουσιακών καταστάσεων στο χώρο του σχολείου φαίνεται πως είναι σημαντικός, καθώς η εμπειρία (Μητσαρά & Ιορδανίδη, 2015; Μπρούζος, 2003), η ενσυναίσθηση (Ταλιαδώρου, 2007), η καλή επικοινωνία (Σταθοπούλου, 2017) και η λήψη σωστών αποφάσεων (Γιαννίκα, 2014) αποδεικνύεται ερευνητικά πως διαδραματίζουν κομβικό ρόλο.

Απ' όλα τα παραπάνω προκύπτει το ερώτημα αν τελικά οι Έλληνες εκπαιδευτικοί είναι ικανοί και αν γνωρίζουν πώς να αντιμετωπίσουν τις διάφορες συγκρουσιακές καταστάσεις κατά την άσκηση του επαγγέλματός τους κι αν τελικά ο ρόλος τους χρειάζεται κάποιας μορφής υποστήριξης.

Μεθοδολογικό Πλαίσιο

Για την συγκεκριμένη έρευνα επιλέξαμε την ποσοτική προσέγγιση με τη χρήση ανώνυμου ηλεκτρονικού ερωτηματολογίου. Στόχος μας ήταν να διερευνήσουμε το φαινόμενο των συγκρούσεων στο σχολικό περιβάλλον με επίκεντρο το μαθητή, μέσα από τις απόψεις των εκπαιδευτικών και να διαπιστώσουμε αν υπάρχει διαφοροποίησή τους ανάλογα με κάποιους παράγοντες (φύλο, ηλικία, προϋπηρεσία, Νομός και περιοχή σχολείου).

Επομένως, η ποσοτική μέθοδος θεωρείται η πλέον ενδεδειγμένη για την περίπτωσή μας, καθώς μας δίνει τη δυνατότητα να μετρήσουμε, να συγκρίνουμε και να αξιολογήσουμε τη σημασία των μεταβλητών σε κάποιο αποτέλεσμα, να ανακαλύψουμε τους συσχετισμούς και να γενικεύσουμε τα αποτελέσματα σε μεγαλύτερο πληθυσμό ανθρώπων (Creswell, 2011).

Το δείγμα

Η έρευνα πραγματοποιήθηκε με τυχαία δειγματοληψία. Το δείγμα της έρευνάς μας αποτελούν 114 δάσκαλοι των δημοτικών σχολείων Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης, της εκπαιδευτικής περιφέρειας Πελοποννήσου και ειδικότερα των νομών Αργολίδας, Αρκαδίας, Κορινθίας, Αχαΐας και Λακωνίας. Η έρευνα πραγματοποιήθηκε από τον Σεπτέμβριο μέχρι και τον Δεκέμβριο του 2018.

Το ερωτηματολόγιο

Το Σεπτέμβριο του '18 οι ερευνήτριες επικοινωνήσαν με διευθυντές σχολείων των ανωτέρω νομών, προκειμένου να διασφαλιστεί η συνεργασία τους στη διανομή του συνδέσμου του ερευνητικού εργαλείου. Το ηλεκτρονικό ερωτηματολόγιο δημιουργήθηκε στην πλατφόρμα της Google και απεστάλη ο υπερσύνδεσμός του στους συμμετέχοντες μέσω μηνύματος ηλεκτρονικού ταχυδρομείου. Για τη διασφάλιση της μοναδικότητας των απαντήσεων από τους συμμετέχοντες στην έρευνα εκπαιδευτικούς, επιλέχθηκε η εντολή «Να επιτρέπεται μόνο μία απάντηση ανά άτομο (απαιτείται σύνδεση)», επιλογή την οποία παρέχει η φόρμα της google.

Αν και ο σύνδεσμος είχε αποσταλεί σε 150 εκπαιδευτικούς, τελικά συλλέχθηκαν, ηλεκτρονικά, 114 ερωτηματολόγια τα οποία ήταν όλα έγκυρα οπότε εντάχθηκαν στην έρευνα. Ο χρόνος συμπλήρωσής του υπολογίστηκε σε 8–10 λεπτά της ώρας.

Στο ενημερωτικό μήνυμα του ερωτηματολογίου γινόταν γενική αναφορά στο στόχο της έρευνας, παρέχονταν οδηγίες για τη συμπλήρωσή του και διαβεβαιώσεις σχετικά με τη διασφάλιση της ανωνυμίας των συμμετεχόντων. Το ερωτηματολόγιο υποβλήθηκε σε έλεγχο αξιοπιστίας alpha του Cronbach, η οποία αξιολογεί την εσωτερική συνέπεια των στοιχείων ενός ερωτηματολογίου (Howitt & Crammer, 2006). Το Cronbach's Alpha βρέθηκε 0,699, μέτρια, αλλά οριακά αποδεκτό.

Το περιεχόμενό του βασίστηκε στη σχετική βιβλιογραφία, αξιοποιώντας στοιχεία αντίστοιχων ερωτηματολογίων (Αβραμίδης, 2016; Ράπτη, 2016; Φώτου, 2017). Περιείχε κλειστές ερωτήσεις πολλαπλής επιλογής. Στις κλειστές ερωτήσεις του ερωτηματολογίου χρησιμοποιήθηκε η πεντάβαθμη κλίμακα μέτρησης Likert 1-5. Όπως απεικονίζεται και στον Πίνακα 1, οι ερωτήσεις ομαδοποιήθηκαν σε 4 ομάδες.

Πίνακας 1. Ομαδοποίηση Ερωτήσεων Ηλεκτρονικού Ερωτηματολογίου

Ομάδα	Αριθμός Ερωτήσεων	Γενικό Περιεχόμενο	Συγκεκριμενοποίηση Περιεχομένου
1	3	Γενικά Στοιχεία	Νομός, Οργανικότητα, Περιοχή Σχολείου
2	7	Δημογραφικά Στοιχεία	Φύλο, Ηλικία, Οικογενειακή Κατάσταση, Έτη Υπηρεσίας συνολικά, Έτη Εργασίας στο σχολείο, Σχέση Εργασίας, Επιπλέον Σπουδές
3	16	Στοιχεία Διαχείρισης Συγκρούσεων	Εξωσχολικές Δραστηρ., Απουσία Κανονισμού Λειτουργίας, Εξουσία Εκπαιδευτικού, Διαμεσολάβηση Εκπαιδευτικού, Στάση Συλλόγου Διδασκόντων, Σύλλογος Γονέων, Εκπαιδευτική Εμπειρία, Επικοινωνιακή Ικανότητα, Ενσυναίσθηση, Ευλικρίνεια
4	4	Προτάσεις Εκπαιδευτικών	Διαχείριση Ανθρώπινου Παράγοντα, Διαχείριση Συγκρούσεων, Σχολική Νομοθεσία, Επικοινωνία

Αποτελέσματα της έρευνας

Από τη στατιστική επεξεργασία, με τη βοήθεια του του στατιστικού λογισμικού προγράμματος SPSS 21.0 προκύπτουν τα ακόλουθα:

Γενικά Στοιχεία

Νομός: το ποσοστό των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών που κατά την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας υπηρετούσαν στα σχολεία των συμμετεχόντων νομών της Πελοποννήσου, κατανέμεται ως εξής: στο νομό Κορινθίας (40,4%), στο νομό Αχαΐας (36,0%), στο νομό Λακωνίας (10,5%), στο νομό Αργολίδας (8,8%) και στο νομό Αρκαδίας (4,4%).

Οργανικότητα: το 40,4% υπηρετούσε σε 12/θέσιο, το 20,2% σε 6/θέσιο, το 0,9% σε 13/θέσιο και 14/θέσιο.

Περιοχή του σχολείου: το 49,1% άνηκε σε αστική περιοχή, το 32,5% σε ημιαστική και το 18,4% σε αγροτική.

Δημογραφικά Στοιχεία

Φύλο: η πλειοψηφία των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών (58,8%) ήταν γυναίκες, ενώ το υπόλοιπο 41,2% ήταν άνδρες.

Ηλικία: Το 42,1% είναι ηλικίας 41-50 ετών, το 33,3% ανήκει στην ηλικιακή ομάδα 51 και άνω, το 21,1% στην ηλικιακή ομάδα 31-40, ενώ το υπόλοιπο 3,5% είναι κάτω των 30 ετών.

Οικογενειακή Κατάσταση: η πλειοψηφία αυτών σε ποσοστό 69,4% είναι έγγαμοι, το 21,9% είναι άγαμοι, ενώ το υπόλοιπο 9,6% απάντησε «Άλλο» στην εν λόγω ερώτηση.

Έτη υπηρεσίας συνολικά: το 33,3% απάντησε ότι έχει 11-15 έτη, το 21,1% 21-25 έτη, ενώ μόλις το 2,6% ότι έχει 1-5 έτη.

Έτη υπηρεσίας στο συγκεκριμένο σχολείο: οι μισοί και πλέον εκ των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών σε ποσοστό 55,3% υπηρετεί 1-10 έτη στο σχολείο που βρισκόταν την περίοδο διεξαγωγής της έρευνας. Το 25,4% απάντησε 11-20 έτη, ενώ από 9,6% συγκεντρώνουν οι απαντήσεις 21-30 και 31 και άνω.

Σχέση εργασίας: το 88,6% είναι μόνιμοι ενώ το υπόλοιπο 11,4% είναι αναπληρωτές. Επίσης, κανείς δεν είναι ωρομίσθιος.

Επιπλέον σπουδές: από τους ερωτηθέντες εκπαιδευτικούς 47 ήταν κάτοχοι Μεταπτυχιακού (42,2%), 28 Διδασκαλείου (24,6%) και 4 Διδακτορικού (3,5%). Όλοι είχαν διάφορες επιμορφώσεις, όπως στους ηλεκτρονικούς υπολογιστές ή στις ξένες γλώσσες.

Στοιχεία Διαχείρισης Συγκρούσεων

Συχνότητα συγκρούσεων μεταξύ των μαθητών: Το 43,9% των εκπαιδευτικών απάντησε «Μερικές φορές», το 20,2% «Σπάνια», το 34,2% «Συχνά» έως «Πολύ συχνά», ενώ το υπόλοιπο 1,8% απάντησε «Ποτέ» (Πίνακας 2).

Πίνακας 2. Συχνότητα Συγκρούσεων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid Ποτέ	2	1,8	1,8	1,8
Σπάνια	23	20,2	20,2	21,9
Μερικές φορές	50	43,9	43,9	65,8
Συχνά	34	29,8	29,8	95,6
Πολύ συχνά	5	4,4	4,4	100,0
Total	114	100,0	100,0	

Η κατανομή των μαθητών σε τμήματα ως πιθανή αιτία συγκρούσεων: Η πλειοψηφία των ερωτηθέντων και συγκεκριμένα το 29,8%, απάντησε «Μερικές φορές» στην εν λόγω ερώτηση, ενώ η μειοψηφία «Πολύ συχνά» (5,3%). Επίσης, «Ποτέ» απάντησε μόλις το 10,5%.

Εξωσχολικές δραστηριότητες και συγκρούσεις: Η πλειονότητα των εκπαιδευτικών, ποσοστό 45,6%, δεν πιστεύει ότι οι εξωσχολικές δραστηριότητες των μαθητών μπορεί να προκαλέσουν συγκρούσεις μεταξύ τους απαντώντας «Ποτέ» ή/και «Σπάνια» (10,5% και 35,1% αντίστοιχα). Συμφωνεί το 26,3% των ερωτηθέντων («Συχνά» ή/και «Πολύ συχνά»), ενώ το 28,1% απάντησε «Μερικές φορές». Συγκεκριμένα, το 34,0% των ανδρών απάντησε κατά πλειοψηφία «Μερικές φορές», ενώ το 44,8% των γυναικών, κατά πλειοψηφία, απάντησε «Σπάνια».

Κατανομή μαθητών σε άλλα τμήματα λόγω απουσίας εκπαιδευτικού: Το 28,9% των ερωτηθέντων απάντησαν «Συχνά» ή/και «Πολύ συχνά». Οι μισοί και πλέον ερωτηθέντες, σε ποσοστό 50,9%, απάντησαν «Ποτέ» ή/και «Σπάνια», ενώ το υπόλοιπο 20,2% απάντησε «Μερικές φορές».

Απουσία κανονισμού λειτουργίας και συγκρούσεις: Το 50,9% των εκπαιδευτικών δήλωσε «Ποτέ» ή/και «Σπάνια», το 20,2% «Μερικές φορές» και το 28,9% «Συχνά» ή/και «Πολύ συχνά». Συγκεκριμένα, το 100% των συμμετεχόντων που έχουν από 1-5 χρόνια υπηρεσίας, απάντησε «Συχνά», το 41,2% αυτών με 6-10 χρόνια υπηρεσίας απάντησε «Σπάνια» και το 34,2% της ομάδας 11-15 χρόνια απάντησε επίσης, «Σπάνια». Παρατηρείται τέλος, ότι και για τις υπόλοιπες ηλικιακές ομάδες υπηρεσίας, το μεγαλύτερο ποσοστό των απαντήσεων συγκεντρώνεται επίσης στην απάντηση «Σπάνια» (31,9%, 23,1% και 30,8% αντίστοιχα). Τα χρόνια υπηρεσίας ως μεταβλητή επηρεάζουν την απάντηση των εκπαιδευτικών αναφορικά με το εάν η έλλειψη κανονισμού λειτουργίας του σχολείου μπορεί να προκαλέσει συγκρούσεις μεταξύ των μαθητών. Συγκεκριμένα, η τιμή της στατιστικής συνάρτησης του Pearson είναι 34,127 με 20 βαθμούς ελευθερίας, και είναι στατιστικά σημαντική (Πίνακας 3) στο 5% επίπεδο στατιστικής σημαντικότητας αφού η τιμή είναι $0,025 < 0,05$, $\chi^2(34,127, 20, N=114, p=0,025 < 0,05)$.

Πίνακας 3. Chi-Square Tests για το ρόλο της εργασιακής εμπειρίας στην άποψη περί κανονισμού λειτουργίας για τις συγκρούσεις

	Value	df	Asymp. Sig. (2-sided)
Pearson Chi-Square	34,127 ^a	20	,025
Likelihood Ratio	28,211	20	,104
Linear-by-Linear Association	,544	1	,461
N of Valid Cases	114		

a. 22 cells (73,3%) have expected count less than 5. The minimum expected count is ,11.

Χρήση εξουσίας του εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση των συγκρούσεων: Το 77,2% απάντησε «Συχνά» και «Πολύ συχνά» (43,0% και 34,2%, αντίστοιχα). Η μειοψηφία των ερωτηθέντων απάντησε «Σπάνια», με ποσοστό 7%, το 15,8% απάντησε «Μερικές φορές», ενώ κανένας δεν απάντησε «Ποτέ».

Η διαμεσολάβηση του εκπαιδευτικού στις συγκρούσεις: Τα 2/5 σχεδόν των ερωτηθέντων (42,1%) θεωρεί ότι «μερικές φορές» η διαμεσολάβηση του εκπαιδευτικού κατά την εμφάνιση συγκρουσιακών καταστάσεων μπορεί να προκαλέσει την αύξηση αυτών. Μόλις το 5,3% απάντησε «Ποτέ» στη συγκεκριμένη ερώτηση. Επίσης «Συχνά» ή/και «Πολύ συχνά» απάντησαν 40 ερωτηθέντες, ποσοστό 35,1%.

Η στάση του Συλλόγου των Διδασκόντων προκάλεσε δυσαρέσκεια στους εμπλεκόμενους εκπαιδευτικούς: Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών απάντησαν «Ποτέ» ή/και «Σπάνια» στην εν λόγω ερώτηση (72,8%), ενώ μόλις το 5,3% «Συχνά» ή/και «πολύ συχνά». Επίσης, το 21,9% των ερωτηθέντων απάντησε «Μερικές φορές».

Εντοπισμός έντονης επιθετικότητας στο σχολικό περιβάλλον: Το 74,5%, πιστεύει ότι δεν έχουν επισημανθεί στο σχολείο τους περιπτώσεις έντονης επιθετικότητας/εκφοβισμού (bullying), απαντώντας «Ποτέ» ή/και «Σπάνια». Συμφωνεί το 8,7% των ερωτηθέντων («Συχνά» ή/και «Πολύ συχνά»), ενώ το 16,7% απάντησε «Μερικές φορές». Συγκεκριμένα, το 31,9% των ανδρών απάντησε «Ποτέ» και επίσης το ίδιο ποσοστό απάντησε «Σπάνια», ενώ το 55,2% των γυναικών, κατά πλειοψηφία, απάντησε «Ποτέ».

Βαθμός συνεργασίας των γονέων: Το 76,3% πιστεύουν ότι οι γονείς/κηδεμόνες των μαθητών συνεργάζονται για ζητήματα που αφορούν στη συμπεριφορά των μαθητών τους (επιλέγοντας το «συχνά» ή «πολύ συχνά»). Στον αντίποδα το 11,4% απάντησε αρνητικά (επιλέγοντας το «ποτέ» ή το «σπάνια») στην εν λόγω ερώτηση (Πίνακας 4).

Πίνακας 4. Η συνεργασία των γονέων για ζητήματα συμπεριφοράς των μαθητών κατά την άποψη των εκπαιδευτικών

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Ποτέ	4	3,5	3,5
	Σπάνια	9	7,9	11,4
	Μερικές φορές	14	12,3	23,7
	Συχνά	51	44,7	68,4
	Πολύ συχνά	36	31,6	100,0
	Total	114	100,0	100,0

Συσχετισμός συγκρούσεων με εκπαιδευτική διαδικασία: Η ερώτηση αυτή αφορούσε στο αν οι συγκρούσεις μέσα στο χώρο του σχολείου μπορεί να επηρεάσει την εκπαιδευτική διαδικασία. Το 2,6% των ερωτηθέντων απάντησαν «Σπάνια» και κανένας «Ποτέ» στην συγκεκριμένη ερώτηση. Η πλειοψηφία των απαντήσεων σε ποσοστό 88,6% συγκεντρώνεται στις απαντήσεις «Πολύ» και «Πολύ συχνά», ενώ η απάντηση «Μερικές φορές» συγκεντρώνει το 8,8%.

Εκπαιδευτική εμπειρία και αντιμετώπιση συγκρούσεων: Το 87,7% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών πιστεύει ότι η εκπαιδευτική εμπειρία βοηθάει στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων ανάμεσα στους μαθητές (επιλέγοντας ως απάντηση το «πολύ» ή «πάρα πολύ»). Στον αντίποδα, μόλις το 12,2% των συμμετεχόντων ήταν αρνητικό ή ουδέτερο, αλλά χωρίς κανένας να έχει απαντήσει «Καθόλου».

Επικοινωνιακή ικανότητα και αντιμετώπιση των συγκρούσεων: Το 88,6% των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών πιστεύει ότι η επικοινωνιακή ικανότητα βοηθάει στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων ανάμεσα στους μαθητές επιλέγοντας το «πολύ» και «πάρα πολύ». Αντιθέτως, περισσότερο προς την αρνητική άποψη («λίγο»/«μέτρια») τείνει το υπόλοιπο 11,4%, ενώ κανένας δεν απάντησε «Καθόλου».

Ενσυναίσθηση και αντιμετώπιση συγκρούσεων: Η συντριπτική πλειοψηφία (96,5%) πιστεύει ότι η ενσυναίσθηση και το γνήσιο ενδιαφέρον των εκπαιδευτικών για τους μαθητές βοηθάει από «Πολύ» έως «Πάρα πολύ» στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των μαθητών. Το 3,5% απάντησε «Μέτρια» στην εν λόγω ερώτηση, ενώ κανείς δεν έχει απαντήσει «Καθόλου» και «Λίγο».

Η ειλικρίνεια και η ακεραιότητα του εκπαιδευτικού στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων: Η συντριπτική πλειοψηφία (91,2%) των εκπαιδευτικών πιστεύει ότι η ειλικρίνεια και η ακεραιότητα του εκπαιδευτικού, βοηθάει από «Πολύ» έως «Πάρα πολύ» στην αντιμετώπιση των συγκρούσεων μεταξύ των μαθητών. Μόλις το 8,8% επιλέγει το «λίγο»/ «μέτρια», ενώ επισημαίνεται ότι στη συγκεκριμένη ερώτηση δεν υπάρχουν απαντήσεις στην κατηγορία «Καθόλου».

Προτάσεις εκπαιδευτικών

Αναγκαιότητα επιμόρφωσης στη διαχείριση του ανθρώπινου παράγοντα: Το 86,8% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών θεωρεί «Πολύ» η/και «Πάρα πολύ» σημαντική την επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα σχετικά με τη διαχείριση του ανθρώπινου παράγοντα στην εξάλειψη των συγκρούσεων των μαθητών. Το 0,9% απάντησε «Λίγο» και το υπόλοιπο 12,3% «Μέτρια».

Αναγκαιότητα επιμόρφωσης στη διαχείριση συγκρούσεων: Το 94,8% απάντησε «Πολύ» ή/και «Πάρα πολύ». Στον αντίποδα μόλις το 0,9% απάντησε «Λίγο» και το υπόλοιπο 4,4% «Μέτρια» (Πίνακας 5).

Πίνακας 5. Επιμόρφωση στη διαχείριση των συγκρούσεων

	Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Λίγο	1	,9	,9
	Μέτρια	5	4,4	5,3
	Πολύ	45	39,5	44,7
	Πάρα πολύ	63	55,3	100,0
	Total	114	100,0	100,0

Αναγκαιότητα επιμόρφωσης σε θέματα σχετικά με τη σχολική νομοθεσία: Το 72,8% των ερωτηθέντων εκπαιδευτικών πιστεύει ότι η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα σχετικά με τη σχολική νομοθεσία θα βοηθούσε στη μεγαλύτερη δυνατή εξάλειψη των συγκρούσεων των μαθητών. Σχεδόν τα 2/5 αυτών απάντησε «Μέτρια» στην εν λόγω ερώτηση, το 6,1% «Λίγο», ενώ για ακόμη μία φορά απουσιάζει η απάντηση «Καθόλου».

Αναγκαιότητα επιμόρφωσης σε θέματα σχετικά με την επικοινωνία: 89,5% θεωρεί πως η επιμόρφωση των εκπαιδευτικών σε θέματα σχετικά με την επικοινωνία και τη λήψη αποφάσεων δύναται επίσης να βοηθήσει στη μεγαλύτερη δυνατή εξάλειψη των συγκρούσεων των μαθητών. Το 1,8% των απαντήσεων παρατηρείται στην κατηγορία «Λίγο», ενώ το υπόλοιπο 8,8% στην «Μέτρια», με απουσία εκ νέου της απάντησης «Καθόλου».

Συζήτηση

Από τη θεώρηση των στατιστικών ευρημάτων προκύπτει ότι το μεγαλύτερο μέρος των συμμετεχόντων εκπαιδευτικών της παρούσας μελέτης ήταν γυναίκες, άνω των 41 χρόνων, μόνιμες στο επάγγελμα, με πάνω από 11 χρόνια υπηρεσίας και υπηρεσία στο ίδιο σχολείο, μεταπτυχιακό τίτλο σπουδών και επιμόρφωση σε διάφορους τομείς. Η πλειοψηφία αυτών υπηρετεί κυρίως σε πολυθέσια σχολεία αστικής ή ημιαστικής περιοχής-κυρίως των νομών Κορινθίας και Αχαΐας.

Ως προς το φαινόμενο εκδήλωσης συγκρουσιακών καταστάσεων στο χώρο των σχολείων οι περισσότερες βεβαιώνουν ότι ισχύει, αλλά ότι η κατανομή των μαθητών στις τάξεις (με αφορμή ή όχι την έκτακτη απουσία των εκπαιδευτικών) δεν ενοχοποιείται γι' αυτό, καθώς ούτε και οι εξωσχολικές δραστηριότητες των μαθητών. Ο βαθμός συσχέτισης της εξωσχολικής δραστηριότητας σε σχέση με την εκδήλωση βίαιων φαινομένων εντός του σχολείου έχει μερικώς μελετηθεί (Ταμιχτσής, 2016). Επιπλέον, η έλλειψη κανονισμού λειτουργίας δε φαίνεται για τις περισσότερες συμμετέχουσες να θεωρείται επιβαρυντική για το φαινόμενο. Ωστόσο, θεωρείται πως τα έντονα περιστατικά συγκρούσεων δεν έχουν αντιμετωπιστεί δραστικά στα περισσότερα σχολεία. Κι επειδή το εύρημα αυτό μας προξένησε εντύπωση, επιλέξαμε να διεισδύσουμε στον παράγοντα φύλο, όπου διαπιστώσαμε πως το 25,4% των γυναικών (έναντι 6,4% των αντρών) θεωρεί ότι δεν αντιμετωπίστηκε δραστικά, γεγονός που συνάδει με το αίσθημα του «δικαίου» όπως το αντιλαμβάνονται τα δυο φύλα. Οι άνδρες εκπαιδευτικοί βρέθηκε να αποδέχονται

περισσότερο την επιθετικότητα από ότι οι γυναίκες εκπαιδευτικοί (Craig, Henderson, & Murphy, 2000) και άρα, να δέχονται τον όποιο τρόπο αντιμετώπισης ως αποτελεσματικό.

Στη μελέτη μας εντοπίσαμε ως ενοχοποιητικό στοιχείο την άσκηση εξουσίας από πλευράς εκπαιδευτικού για την αντιμετώπιση των συγκρούσεων και μάλιστα σε υψηλό ποσοστό. Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγει και η Καραμανέ στην εργασία της (2013). Όμως, η διαμεσολάβηση του εκπαιδευτικού για την επίλυση των διαφορών φαίνεται πως βοηθά στη μη επέκταση του προβλήματος. Το εύρημα αυτό έρχεται σε συμφωνία με ευρήματα άλλων ερευνών, όπου η διαμεσολάβηση του εκπαιδευτικού ως προτύπου συμπεριφοράς ασκεί αρνητική επίδραση στους μαθητές, αφού σύμφωνα με την κοινωνική θεωρία μάθησης τα παιδιά επηρεάζονται από την παρατήρηση του προτύπου (Μαυροσκούφης, 2007). Προς την ίδια κατεύθυνση είναι και το εύρημα που αφορά στη στάση του Συλλόγου Διδασκόντων, καθώς οι περισσότεροι δεν φαίνεται να έχουν νιώσει δυσαρέσκεια από τη στήριξη που αυτός τους παρείχε. Το εύρημα αυτό συνάδει και με παλαιότερο εύρημα της Περισίδου (2010) η οποία σε μελέτη της σχετική με την αντίληψη των εκπαιδευτικών για το ρόλο τους στις συγκρουσιακές καταστάσεις που προκύπτουν μεταξύ των μαθητών διαπίστωσε πως ο εκπαιδευτικός βλέπει τον εαυτό του ως εμπυχωτή, συνεργάτη και συντονιστή συγκρουσιακών καταστάσεων των μαθητών. Αλλά και το γονεϊκό περιβάλλον φαίνεται πως κατά την γνώμη των συμμετεχόντων στηρίζει το έργο των εκπαιδευτικών στον τομέα αυτό. Σε παρόμοιο αποτέλεσμα καταλήγει και η διατριβή της Ντινίδου (2013), όπου οι γονείς στο μεγαλύτερο ποσοστό τους συνεργάζονται με το σχολείο, όταν προκύπτει πρόβλημα συμπεριφοράς του παιδιού τους.

Η εκπαιδευτική διαδικασία βρέθηκε να επηρεάζεται από συμβάντα συγκρούσεων στο χώρο του σχολείου. Το εύρημα αυτό συμφωνεί με ανάλογο στην μελέτη του Πασιαρδή (2004), καθώς οι συγκρούσεις φαίνεται να έχουν αρνητικές επιπτώσεις στη λειτουργία του σχολείου, αφού, έτσι, το σχολείο δείχνει ότι έχει «χαλαρή» διοίκηση και δεν έχει τον έλεγχο προκειμένου να επιβάλλει την τάξη.

Τέλος, η επικοινωνιακή ικανότητα, η ενσυναίσθηση, η ειλικρίνεια και ακεραιότητα της εκπαιδευτικού βεβαιώνονται ως στοιχεία ικανά για την αποτελεσματική αντιμετώπιση των σχολικών συγκρούσεων. Τα στοιχεία αυτά αποδεικνύονται και επιμέρους σε παρόμοιες έρευνες των Ταλιαδώρου (2007) και Μητσαρά & Ιορδανίδη (2015).

Στις προτάσεις τους οι εκπαιδευτικοί ανέφεραν σε πολύ μεγάλο ποσοστό ανάγκη για επιμόρφωση σχετικά (η αναφορά ιεραρχημένη με βάση την προτεραιότητα που δίνουν οι ίδιες οι εκπαιδευτικοί) με τη διαχείριση των συγκρούσεων, την επικοινωνία, τη διαχείριση του ανθρώπινου παράγοντα και τη σχολική νομοθεσία.

Συμπεράσματα

Στην παρούσα εργασία μελετήθηκε το φαινόμενο των σχολικών συγκρούσεων από την σκοπιά των εκπαιδευτικών. Οι σχολικές συγκρούσεις είναι ένα φαινόμενο καθημερινό που παρατηρείται σε όλα τα σχολεία και επηρεάζει την ομαλή λειτουργία τους. Μέχρι τώρα, η αντιμετώπισή τους δεν θεωρείται δραστική, αφού έχουν επισημανθεί στοιχεία ελλιπή και άλλα μικρότερης σημασίας που όμως θεωρήθηκαν κατά το παρελθόν σημαντικά.

Αντίθετα με ότι θα ανέμενε κανείς, οι εκπαιδευτικοί της μελέτης νιώθουν να λαμβάνουν στήριξη κι εμπιστοσύνη από τους γονείς και από το Σύλλογο Διδασκόντων του σχολείου που υπηρετούν, προκειμένου να μεσολαβήσουν στην επίλυση των διαφορών. Το στοιχείο αυτό καταδεικνύει και το ρόλο του εκπαιδευτικού στην κοινωνία ως σημαντικό. Οι ίδιες οι εκπαιδευτικοί αποποιούνται κάθε ρόλο εξουσιαστικό, καθώς εκτιμούν ότι αυτό οξύνει αντί να επιλύει το πρόβλημα. Δέχονται, όμως, το ρόλο του μεσάζοντα ως κομβικό, στοιχείο χρήσιμο για την καθημερινή λειτουργία του σχολείου.

Ακόμη, οι εκπαιδευτικοί φαίνεται πως έχουν ανάγκη επιμόρφωσης σε σημαντικούς τομείς όπως η διαχείριση του ανθρώπινου παράγοντα, η επικοινωνία, η διαχείριση των συγκρούσεων καθαυτών και η σχολική νομοθεσία. Το εύρημα αυτό είναι ιδιαίτερα σημαντικό, αν λάβει κανείς υπόψη ότι οι συμμετέχουσες ήταν ως επί τω πλείστω έμπειρες

εκπαιδευτικοί με αυξημένα προσόντα. Παρ' όλο που γίνονται προσπάθειες τα τελευταία χρόνια για πληροφόρηση του διδακτικού προσωπικού, αυτές έχουν χαρακτήρα αποσπασματικό και είναι βραχείας διάρκειας. Καθήκον, έτσι, της Πολιτείας είναι να σκύψει πάνω στις ελλείψεις που νιώθουν ότι έχουν οι εκπαιδευτικοί και να τους παρέχει όλα τα σύγχρονα μέσα και τους τρόπους για να ανταποκριθούν πληρέστερα στα νεότερα φαινόμενα που τείνουν να λάβουν διαστάσεις στους χώρους των σχολείων.

Επιπλέον, και δεδομένης της συνεργατικής διάθεσης και συμπεριφοράς των γονέων προς το σχολείο, θα μπορούσε να σχεδιαστούν και να υλοποιηθούν δράσεις εποπτευόμενες από επιστημονικό φορέα με στόχο την από κοινού αντιμετώπιση συγκεκριμένων προβληματικών καταστάσεων με ενιαίο και δομημένο τρόπο, στο χώρο του σχολείου. Σε αυτή την πρόταση οι σχολικοί σύμβουλοι μπορούν να παίξουν αποφασιστικό ρόλο, καθώς θα αναλάβουν το σχεδιασμό, την παρακολούθηση και την αξιολόγηση ενός τέτοιου εγχειρήματος.

Τέλος, αξίζουν να αναφερθούν οι περιορισμοί της παρούσας μελέτης οι οποίοι περιλαμβάνουν το γεωγραφικό περιορισμό των ευρημάτων, τη μη στάθμιση του ερωτηματολογίου-και άρα, την με κάθε επιφύλαξη εξαγωγή συμπερασμάτων- και τον μικρό αριθμό των συμμετεχουσών εκπαιδευτικών σε σχέση με τον αριθμό αυτών που υπηρετούν στα σχολεία των συγκεκριμένων νομών.

Αναφορές

Craig, W., Henderson, K., & Murphy, J. (2000). Prospective Teachers' Attitudes toward Bullying and Victimization. *School Psychology International*, 21, 5 – 21.

Creswell, J. W. (2011). *Η έρευνα στην εκπαίδευση: Σχεδιασμός, διεξαγωγή και αξιολόγηση της ποσοτικής και ποιοτικής έρευνας* (Χ. Τσορμπατζούδης επμ.). Αθήνα: Έλλην.

Di Paola, M. F., & Hoy, W. K. (2001). Formalization, conflict and change: Constructive and destructive consequences in schools. *International Journal of Educational Management*, 15 (5), 238-244.

Kantek, F., & Gezer, N. (2009). Conflict in schools: Student nurses' conflict management styles. *Nurse Education Today*, 29, 100-107.

Rahim, A., Psenicka, C., & Polychrinou, P. (2002). A model of emotional intelligence and conflict management strategies: A study in seven countries. *The International Journal of Organizational Analysis*, 10 (4), 303-326.

Saiti, A. (2014). Conflicts in schools, conflict management styles and the role of the school leader: A study among Greek primary school educators. *Educational Management, Administration and Leadership*, Forthcoming.

Αβραμίδης, Θ. (2016). *Διερεύνηση στάσεων και αντιλήψεων των εκπαιδευτικών της Πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης σχετικά με το φαινόμενο των συγκρούσεων: συγκριτική αποτίμηση των νομών Αττικής και Μεσσηνίας*. Διπλωματική εργασία. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο, Αθήνα.

Γιαννίκας, Α. (2014). Θεμελιώδεις στρατηγικές αποτελεσματικής διαχείρισης των συγκρούσεων στο εκπαιδευτικό περιβάλλον, με έμφαση στη διαδικασία λήψης απόφασης και στον συμβουλευτικό ρόλο των στελεχών της εκπαίδευσης. Έρευνα. *Επιθεώρηση Εκπαιδευτικών-Επιστημονικών Θεμάτων*, 3, 136-147.

Δημητροπούλου, Α., & Σβάρνας, Ν. (2016). *Το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού*. Πτυχιακή εργασία. Α.Σ.ΠΑΙ.Τ.Ε. Ανακτήθηκε στις 27/5/2021 από: http://argos.aspete.gr/images/docs/ptyhiakes/2015-16/2015-16_DimitropoulouAgg-SvarnasNik_KarountzouGeo.pdf.

Ζαβλανός, Μ. (1999). *Οργανωτική συμπεριφορά*. Αθήνα: Έλλην.

Καραμανέ, Ε. (2013). *Οι ποινές ως ένα διαχρονικό παιδαγωγικό ζήτημα στην εκπαίδευση: ο ρόλος τους στην επιβολή της πειθαρχίας στη σχολική τάξη*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Α.Π.Θ., Θεσσαλονίκη. Ανακτήθηκε στις 27/5/2021 από: <http://ikee.lib.auth.gr/record/283209?ln=el>.

Κούλα, Β. (2011). *Οι διαπροσωπικές σχέσεις διευθυντών σχολικών μονάδων και εκπαιδευτικών: Συμβολή στην αποτελεσματική λειτουργία της σχολικής μονάδας*. Διδακτορική διατριβή. Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη.

Μαυροσκούφης, Δ. (2007). *Στρατηγικές για τη διαχείριση συγκρουσιακών καταστάσεων και προβληματικών συμπεριφορών στη σχολική τάξη*. Επιμορφωτικό σεμινάριο «Ανάπτυξη κινήτρων και διαχείριση συγκρούσεων στο σχολείο». Κιλκίς, 29 Ιανουαρίου, 5 & 12 Φεβρουαρίου 2007.

Μητσάρα, Σ. (2013). *Διαχείριση των συγκρούσεων στα δημοτικά σχολεία. Διπλωματική εργασία. Σχολή Ανθρωπιστικών Σπουδών*. Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο. Πάτρα.

Μητσάρα, Σ., & Ιορδανίδης, Γ. (2015). Διερεύνηση των τεχνικών αντιμετώπισης των συγκρούσεων στα Δημοτικά Σχολεία της Ελλάδας. *Έρευνα στην Εκπαίδευση*, 3, 57-96.

Μπουραντάς, Δ. (1992). *Μάνατζμεντ: οργανωτική θεωρία και συμπεριφορά*. Αθήνα: TEAM Ε.Π.Ε.

Μπρούζος, Α. (2003). Συνεργασία Σχολείου-Γονέων από τη σκοπιά των Εκπαιδευτικών. *Επιθεώρηση Συμβουλευτικής και Προσανατολισμού*, 68-86.

Ντινίδου, Χ. (2013). *Απόψεις και στάσεις εκπαιδευτικών πρωτοβάθμιας εκπαίδευσης και γονέων για τη συνεργασία σχολείου-οικογένειας*. Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα.

Πασιαρδής, Π. (2004). *Εκπαιδευτική ηγεσία: Από την περίοδο της ευμενούς αδιαφορίας στη σύγχρονη εποχή*. Αθήνα: Γρηγόρης.

Περσίδου, Α. (2010). *Ο ειδικός παιδαγωγός στο πλαίσιο της εφαρμογής της ένταξης: Διερεύνηση της συμβουλευτικής διάστασης του ρόλου του*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία. Α.Π.Θ. Θεσσαλονίκη.

Ποτούρη, Ζ. (2013). *Ο ρόλος της Ηγεσίας στη διαχείριση των συγκρούσεων στους σχολικούς οργανισμούς*. Πτυχιακή Μελέτη. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα.

Σαϊτή, Α., & Σαϊτής, Χ. (2012). *Οργάνωση και Διοίκηση της Εκπαίδευσης: Θεωρία, Έρευνα και Μελέτη Περιπτώσεων*. Αθήνα: Αυτοέκδοση.

Σταθοπούλου, Π. (2017). *Η σημασία της επικοινωνίας ως παράγοντα πρόληψης οργανωσιακών συγκρούσεων στο δημοτικό σχολείο*. Πτυχιακή εργασία. Πανεπιστήμιο Δυτικής Μακεδονίας, Φλώρινα.

Ταλιαδώρου, Ν. (2007). *Η επίδραση της συναισθηματικής νοημοσύνης των εκπαιδευτικών σε συγκρουσιακές καταστάσεις στον εργασιακό-σχολικό χώρο, στην επαγγελματική ικανοποίηση και ψυχική υγεία τους*. Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, Βόλος.

Ταμιχτοής, Ι. (2016). *Νεανική παραβατικότητα και σχολείο : μορφές παραβατικής συμπεριφοράς και κοινωνικός έλεγχος μαθητών-μαθητριών γυμνασίων και λυκείων της Αθήνας: ο ρόλος του σχολείου*. Διδακτορική Διατριβή. Πάντειο Πανεπιστήμιο Κοινωνικών και Πολιτικών Επιστημών, Αθήνα.